

رفق و مدارا در تربیت از دیدگاه فقه امامیه

محمد لطیف

تقدیم و اهداء:

۱. این اثر ناچیز تقدیم می‌شود به محضر شریف مهدی موعود، یوسف زهرا، منجی عالم بشریت، قطب عالم امکان امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف

۲. به والدین عزیزم (بویژه مادرم که رحمت خدا رفته) که همیشه دعای خیرشان، بدرقه راهم بوده و هست.

تقدیر و تشکر:

بعد از حمد و سپاس بی پایان خداوند متعال بر خود لازم می‌دانم از باب « مَنْ لَمْ يَشْكُرِ الْمُنْعِمَ مِنَ الْمَخْلُوقِينَ لَمْ يَشْكُرِ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ » از استاد معزز حضرت آیت‌الله اعرافی «زید عزه» استاد گرامی حجه الاسلام و المسلمین جناب آقای علی سائلی «زید عزه» و استاد محترم دکتر مجید طرقي «زید عزه» صمیمانه تشکر و قدردانی نمایم. از خداوند متعال، طول عمر و توفیقات روزافزون برای ایشان مسألت دارم.

پیش گفتار:

اسلام دینی جهان شمول است و مخاطبان قرآن کریم نه تنها مسلمانان، بلکه تمامی انسان‌هایی هستند که رسیدن به اوج کمالات انسانی و رستگاری، مقصود نهایی آنان است. یکی از اصول روابط تربیتی و اجتماعی که نقش بسیار سازنده و مؤثری را در بهبود زندگی خانوادگی و اجتماعی و معاشرت با مردم ایفا می‌کند، رعایت رفق و مدارا با دیگران است. سنت الهی نیز در امر تربیت، سهل‌گیری است چون دین اسلام از حرج و سختی به دور است. و هرکس را به اندازه وسعتش تکلیف می‌کند. تربیت دغدغه همه انبیاء، اولیاء و مصلحان بزرگ بوده و به کمک اصول و روش‌های متعدد تربیتی تلاش شده است تا این کار مهم به انجام برسد. هدف اصلی در تربیت، رشد دادن در جهت کمال یا اصلاح و بازداشتن از صفات و رفتار نادرست است. تمامی اقدامات تربیتی در راستای تحقق این هدف صورت می‌گیرد. برای این که تربیت دینی در مسير درست خود به پیش برود و به اهداف خود برسد لازم است عناصر تشکیل دهنده ی نظام تربیت دینی واضح و منقح شود چرا که در غیر این صورت تربیت دینی در عمل از مسیر صحیح منحرف شده و گرفتار آسیب‌ها و لغزش‌های می‌شود. با روشن شدن دیدگاه اسلام درباره رفق و مدارا در تربیت دینی و حدود و ابعاد آن موجب مانع بسیاری از لغزش‌ها و آسیب‌های مرتبط می‌شود. لذا لازم است بررسی فقهی دقیق رفق و مدارا و مسایل پیرامون آن مورد تحقیق قرار بگیرد. به همین منظور در این

کتاب سعی شده است که دیدگاه فقه امامیه درباره رفق و مدارا در تربیت همین طور حکم فقهی رفق و مدارا در ساحت های مختلف تربیتی (اعتقادی، عبادی و عاطفی) را از خلال منابع و متون دینی کشف و استخراج نماید.

این پژوهش در قالب روش توصیفی، تحلیلی و اجتهادی به رعایت رفق و مدارا در ساحت های مختلف تربیتی عبادی، اعتقادی و عاطفی (می پردازد و با طرح ادله مانند عقل، آیات، روایات، سیره و قواعد عامه فقهی، حکم فقهی رفق و مدارا در تربیت را بیان می کند.

حکم فقهی که از مجموع ادله قرآنی، روایی، عقلی و سیره عقلا بدست آمده عبارت اند: رفق و مدارا در تربیت به حکم اولی رخصت است و استحباب دارد اما در صورتی که عدم رفق و مدارا در تربیت باعث به حرام افتادن و یا ترک واجبی از سوی متریان شود یا با عناوین ثانوی مانند عسر و حرج، نفرت و دشمنی، و القاء در مفسده همراه باشد رعایت رفق و مدارا عزیمت و بکار گیری رفق و مدارا در تربیت واجب خواهد بود. بر پایه ادله عقلی، نقلی و سیره عقلا، رعایت رفق و مدارا در ساحت های اعتقادی، عبادی و عاطفی مستحب موکد است اما خشونت در مقام تربیت نیز رعایت نکردن رفق و مدارا و توان جسمی، روحی و عاطفی متربی که منجر به ضرر شود حرام است. همچنین تحمیل و اجبار کردن متربی در ساحت های مختلف تربیتی سبب انحراف و اضلال متربی شود، این عمل هم حرام خواهد بود.

فهرست مطالب

پیش گفتار:.....	۵
مقدمه.....	.....

..... ۱۴

۱. تبیین مساله	۱۴
۲. اهمیت موضوع.....	۱۷
۳. اهداف پژوهش	۲۲
۴. نظریه پردازی یا نوآوری تحقیق	۲۳
۵. پرسش های پژوهش	۲۳
۶. پیشینه پژوهش	۲۴
الف: رفق و مدارا در مغرب زمین	۲۴
ب: رفق و مدارا در اسلام	۲۶
۷. روش تحقیق.....	۳۵
۸. محدودیت های انجام پژوهش	۳۵

بخش اول: مفاهیم و کلیات

گفتار اول: مفاهیم.....	۳۸
۱. معنی لغوی و اصطلاحی رفق	۳۸
۲. معنی لغوی و اصطلاحی مدارا	۴۰
۳. رفق و مدارا در اصطلاح قرآن و حدیث	۴۶

.....	۴. معنی لغوی و اصطلاحی تربیت	۵۵
.....	۵. تربیت دینی	۶۳
.....	۶. مفاهیم مشابه و متقابل رفق و مدارا	۶۳
.....	۷. معنی لغوی و اصطلاحی ساحت	۷۸
.....	گفتار دوم: کلیات	۸۰
.....	انواع ساحت های تربیتی	۸۰
.....	۱. ساحت تربیت اعتقادی	۸۰
.....	۲. ساحت تربیت عبادی	۸۰
.....	۳. ساحت تربیت عاطفی	۸۱
.....	۴. ساحت تربیت اخلاقی	۸۱
.....	۵. ساحت تربیت عقلانی	۸۲
.....	۶. ساحت تربیت اجتماعی	۸۲
.....	۷. ساحت تربیت جنسی	۸۲
.....	۸. ساحت تربیت جسمانی	۸۳
.....	۹. ساحت تربیت اقتصادی	۸۳
.....	۱۰. ساحت تربیت سیاسی	۸۴
.....	۱۱. ساحت تربیت هنری	۸۴
.....	۱۲. ساحت علمی	۸۵
.....	۱۳. ساحت فناوری	۸۵

گفتار سوم: اصل یا روش بودن رفق و مدارا ۸۷

الف: تعریف لغوی و اصطلاحی اصل: ۸۸

ب: تعریف لغوی و اصطلاحی روش: ۹۲

ج: تفاوت اصل و روش تربیتی ۹۶

گفتار چهارم: مرجع تشخیص مصادیق رفق و مدارا در تربیت . ۹۹

الف: عرف عام ۹۹

ب: عرف خاص ۱۰۱

بخش دوم: دیدگاه فقه امامیه درباره رخصت یا عزیمت بودن

و عدم جواز رفق و مدارا در تربیت

دیدگاه فقه امامیه درباره رخصت یا عزیمت بودن و عدم جواز رفق

و مدارا در

تربیت ۱

۰۶

گفتار اول: بررسی ادله رخصت بودن رفق و مدارا ۱۰۶

معنی لغوی و اصطلاحی رخصت و عزیمت ۱۰۶

رخصت در لغت ۱۰۶

رخصت در اصطلاح فقه ۱۰۷

عزیمت در لغت ۱۰۸

عزیمت در اصطلاح فقه	۱۰۸
بررسی ادله رخصت بودن رفق و مدارا	۱۱۱
الف: ادله عام	۱۱۲
جمع بندی روایات:	۱۲۶
جمع بندی:	۱۶۰
گفتار دوم: بررسی ادله عزیمت بودن رفق و مدارا	۱۶۲
الف: ادله عام	۱۶۲
ب: ادله خاص	۱۸۳
گفتار سوم: بررسی ادله عدم جواز رفق و مدارا در تربیت	۲۰۷
دلیل اول: اصل تربیتی «و جوب صیانت»	۲۰۷
دلیل دوم: لزوم «مؤاخذة» و «تنبيه» در تربیت عبادی	۲۱۰
جمع بندی دلیل:	۲۲۷
دلیل سوم: ادله جواز الزام و اجبار در تربیت	۲۲۸
دلیل چهارم: روایات امر به نماز و روزه	۲۳۵
نظر فقها درباره تنبيه در تربیت	۲۳۷
نتیجه گیری بخش	

دوم. ۲۴۵

بخش سوم: دیدگاه فقه امامیه درباره رفق و مدارا

در ساحت های تربیتی

دیدگاه فقه امامیه درباره رفق و مدارا در ساحت های تربیتی .. ۲۴۶

گفتار اول: رفق و مدارا در ساحت تربیت اعتقادی و ادله آن . ۲۴۶

الف: قرآن کریم ۲۴۸

ب: روایات ۲۵۴

ج: سیره عقلا ۲۷۰

د: سیره معصومین علیهم السلام ۲۷۲

دیدگاه فقهاء درباره رعایت رفق و مدارا در تربیت اعتقادی

گفتار دوم: رفق و مدارا در ساحت تربیت عبادی و ادله آن ... ۲۸۱

الف: قرآن کریم ۲۸۳

ب: روایات ۲۸۶

ج: سیره معصومین علیهم السلام ۲۹۹

د: سیره عقلا ۳۰۵

ه: دلیل عقلی ۳۰۷

دیدگاه فقهاء درباره رعایت رفق و مدارا و ظرفیت متربی در

تربیت عبادی

گفتار سوم: رفق و مدارا در ساحت تربیت عاطفی و ادله آن .. ۳۱۲

الف: قرآن کریم ۳۱۶

ب: روایات ۳۱۷

ج: سیره عقلا ۳۲۴

د: رفق و مدارا در سیره معصومین علیهم السلام..... ۳۲۵

بخش چهارم: دیدگاه فقه امامیه در مورد رفق و مدارا در

اصلاح و بازدارندگی از اشتباه

دیدگاه فقه امامیه در مورد رفق و مدارا در اصلاح و بازدارندگی از

اشتباه

.....

۳۴۴...

گفتار اول: دیدگاه فقه امامیه در مورد رفق و مدارا در اصلاح .. ۳۴۴

الف: قواعد فقهی ۳۴۴

ب: روایات: ۳۶۷

گفتار دوم: دیدگاه فقه امامیه در مورد رفق و مدارا در بازدارندگی از

اشتباه ۳۷۵

الف: قواعد فقهی ۳۷۵

ب: آیه کریمه (۱۹۹) سوره اعراف ۳۹۰

ج: روایات ۳۹۳

جمع‌بندی و دست‌آوردهای

فقهی..... ۴۰۳

فهرست

منابع:.....

۴۱۱